

ДЕМОГЕОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ НА РИДСКО-ПЛАНИНСКИТЕ ПОДРАЧЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Никола В. ДИМИТРОВ

Вонреден професор на Факултет за туризам и бизнис логистика и на Факултет за природни и технички науки, катедра за географија при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

АПСТРАКТ

Во трудот се наведени основни просторно-популациски податоци за ридско-планинските подрачја по просторно плански региони и општини. Издиференцирани се најважните демогеографски проблеми со кои се соочуваат ридско-планинските подрачја: неповолната структура на населението, депопулацијата и деаграризацијата, недоволната стопанска развиеност, слабата инфраструктура и сл.

Во оформување на ракописот користен е статистичко-квантитативен метод, од кој произлегуваат извесни резултати и заклучоци. Составен дел на ракописот се неколку табели и тематска карта. Заклучните размислувања се насочени кон утврдување на разновидни перспективни можности и погодности за валоризација и одржлив развој на ридско-планинските подрачја во Република Македонија.

Клучни зборови: Демогеографија, ридско-планински подрачја, стратегија, трансформација, Република Македонија.

ABSTRACT

The paper set out basic spatial population data for mountainous areas in spatial regions and municipalities. Differentiated demo-geographic most important problems facing the mountainous areas: the unfavorable structure of the population, depopulation, lack of economic development, poor infrastructure, etc.

In shaping the manuscript used is statistical-quantitative method, which results in some results and conclusions. An integral part of the manuscript are several tables and thematic map. Concluding thoughts are directed towards determining the various promising opportunities and incentives for evaluation and sustainable development of mountainous areas in the country.

Keywords: Demo-deography, hilly-mountainous areas, transformation, Republic of Macedonia.

ВОВЕД

Најголем дел од просторот на Република Македонија му припаѓа на ридско-планинските подрачја или ридско-планинскиот релјеф, со површина 20.813 км² и со учество во вкупната површина од 81% (Стојмилов, 2003), односно со површина од 19.853 км² со учество од 79,7%. (Маркоски, 1998).⁷

Врз основа на орографски услови, генерално, населбите во РМ се поделени во три групи, и тоа: рамничарски, ридски и планински. Во Република Македонија се среќаваат бројни населби чија површина нма атарот се протега во трите орографски зони или услови (рамничарска, ридска и планинска), како и населби чии простор се протега во една и две орографски зони. При конечното определување на населбите според зоната во која припаѓаат (планинска, ридска или рамничарска) поаѓаме од структурата на атарот нивната процентуална застапеност (обработливо земјиште, пасишта, ливади, шуми и необработливо земјиште), од средната надморска височина на населбата и

⁷ За големината на ридско-планинскиот релјеф располагаме со следните различни податоци. Имено, според А.Стојмилов (2003), *Физичка географија на Република Македонија*, стр.53., најголем дел од територијата на РМ им припаѓа на планинското земјиште со 11.044 км² или 43,0 %, ридскиот релјеф или ридските терени зафаќаат површина од 9769 км² или 38%, а рамнинскиот простор опфаќа најмалку, односно 4900 км² или 19%. Според, Б.Маркоски (1998) *Хипсометрија на просторот и населеноста во Република Македонија, картографски метод*, стр.74-78 и 93-96., планинскиот простор опфаќа 12.254 км² или 49,2%, ридскиот простор 7598 км² или 30,5% и рамничарски простор 5065 или 20,3%.

катастарските снимања направени во 1980/82 година.⁸ Меѓутоа, миграционите движења присутни во континуитет децении наназад, предизвикаа голем број рурални населби да останат без или со значително малку население, а напоредно со тоа започнал и процесот на намалување на обработливото земјиште за сметка на проширување на тревната вегетација, ниските дрва, односно проширување на пасиштата и шумите, што предизвика до појава на деаграризација и депопулација. Овие појави најмногу ги зафати ридско-планинските предели и населби, токму затоа, за поточни податоци потребни се повторни снимања, мерења и картографска дигитализација на ридско-планинскиот терен, како и теренски истражувања и сеопфатна картографска софтверско - тематска дигитализација на целиот простор на државата. Само на таков начин ќе имаме поточни и поиздржани податоци за промените и актуелните состојби во наведениот простор.

Впрочем, во фокусот на нашето истражување, покрај површината на физичкиот ридско-планински простор, се и населбите во истиот, односно ридско-планинските населби и нивното население. Нашите истражувања го потврдија и следното, дека, има населби чии атар припаѓа на рамничарски, ридски и планински простор, како и населби кои припаѓаат на рамничарски и ридски простори, а според орографските услови се вброени во рамничарски, како и населби чии атари се рамничарски и ридски а се вброени во ридски населби. Па, одтука и отстапување, односно разлика во површините помеѓу хипсометријата на ридско-планинскиот простор со орографските зони или услови (од 19853 км² на 16833,8 км² или разлика од 3019,2 км² или од 12,1% (79,7% - 12,1% = 67,6%). Наведените 12,1% од површината на РМ зафаќаат населби (урбани и рурални) чии атари се протегаат во трите зони (рамничарска-ридска-планинска), или две зони (рамничарска-ридска), а припаѓаат на рамничарските населби (па одтука и не се предмет на наша елаборација).⁹

Различни податоци располагаме и за бројот на населби. Имено, според Панов (1998)¹⁰ од вкупно 1590 селски населби, 584 се рамнински (36,7%), 632 ридски (39,8%) и 374 планински села (23,5%), или заедно ридско планински 1006 селски населби (63,3%). Ако ги додадеме и градските населби вкупниот број на населби изнесува 1619 населби (попис 1994 г.). Додека пак, според Стојмилов¹¹ во 2002 година од вкупно 1616 села, од кои 801 села се рамничарски (49,6%), ридски се 533 (33%), а останатите 282 (17,4%) се планински села, или ридско планински 815 селски населби (50,4%).

⁸ Вlado Поповски, Арслан Селман, Никола Панов, (2006) Општините во Република Македонија, ИДБЦ, Скопје; РГЗ (1982) СР Македонија низ катастарска евиденција, Скопје; Избор: ДЗС (2008) Номенклатура на територијалните единици за статистика на Република Македонија – НТЕЦ (1.8.8.01 Класификација, методологија, номенклатури и стандарди), Скопје, стр. 53;

⁹ Станува збор за рурални и урбани населби. Пример: селата Покрвеник, Грнчари во ресенско, Иловица, струмичко и многу други, чии атари припаѓаат во трите орографски зони, а се води како рамничарски. Или пак, градовите Тетово, Битола, Прилеп, Гостивар, Куманово, и др., чии атар припаѓа во две орографски зони (рамничарска и ридска) а се водат како рамничарски градови итн. Како и да е, и покрај одредени слабости, цениме, дека, нашите истражувања приближно 90% ја отсликуваат состојбата од теренот. За целосно расветлување на дилемата околу вистинската големина на демогеографското ридско-планинско подрачја во РМ, предлагаме дефинирање на ридско-планинските подрачја врз основа на изработка на дигитализирани демогеографски тематски карти преку кои прецизно би се определила површината на ридско-планинските подрачја, потоа именување на ридско – планинските простори според своите специфики и нивна посебна намена (пример: за сточарство, шумарство, природен резерват, национален парк и други намени).

¹⁰ Митко Панов (1998) Енциклопедија на селата во Република Македонија, Скопје, стр. 330 (стр. 346)

¹¹ Александар Стојмилов (2005) Социоекономска географија на Република Македонија, Скопје, стр. 111 (стр. 390)

Податоците за вкупниот број населби, според Поповски, Селмани и Панов (2006)¹² изнесува 1621 населба, плус 146 раселени или севкупно 1767 населби. Додека пак, според Државниот завод за статистика (2008)¹³ вкупниот број на населби изнесува 1767 (заедно со 155 раселени населби) а ако кон нив се додадат и десетте скопски населби, тогаш вкупниот број изнесува 1777 населби. Ако кон вкупниот број населби ги одземеме раселените и десетте скопски населби, тогаш вкупниот број изнесува 1612 населби. Консултирајќи ги сите наведени извори, и врз основа на нашите истражувања, доаѓаме до следните податоци: вкупен број на населби 1777 од кои 722 рамничарски (40,6%), 659 ридски (37,1%) и 396 планински населби (22,3%) или заедно ридско-планински 1055 (59,4%). (Види табели)

Демогеографски состојби во ридско-планинските населби

Во рамките на дозволения простор, изнесуваме коментарите и анализи за кои сметаме дека се важни, а се поткрепени со неколку табели.

Имено, од Табела 1. орографски гледано ридско – планинскиот простор зафаќа површина од 16833,7 км² (со учество од 67,6% во вкупната површина на РМ) и во истиот се среќаваат 1055 ридско – планински населби (учество од 59,4% во вкупниот број населби) во кои вкупно живеат 434.264 жители (со учество од 21,5% во вкупниот број жители на РМ). Со најголемо учество во ридско – планинскиот простор има Полошкиот статистичко плански регион (79,5%), потоа следат Југозападниот (77,7%), Североисточниот (76,3%), Источниот (75,0%), Скопскиот (70,8%), Вардарскиот (62,3%), Пелагонискиот (61,9%), а со најмало учество е Југоисточниот регион (55,4%). Во вкупниот број населби ридско – планинските населби имаат најголемо учество во Северозападниот регион со 76%, а потоа следат Југозападниот статистичко плански регион со учествување од 68,5%, Полошкиот со 66,3%, Источниот со 62,4%, Скопскиот со 56,7%, Вардарскиот со 55,1%, Пелагонискиот со 50,5%, а со најмало учество во вкупниот број населби има Југоисточниот статистичко плански регион со 49,2%. Интересно за подвлекување, е тоа дека 76 општини имаат ридско – планински населби, а само 8 општини се без ридско планински населби.¹⁴

Резимирано, податоците од Табела 2. за состојбата со населението во ридско – планинските населби ни го покажуваат следното. За период од 40 години (1961 – 2002 г.)¹⁵ вкупното население во ридско – планинските области се намалил за 101.463 жители или за 18,9%. Најголемо намалување на население од ридско – планинските предели, во апсолутни бројки, забележуваме во Пелагонискиот плански регион од -47.828 жители, со индекс (2002/1961) од 38,5, или намалување од -61,5%, потоа следат Североисточниот статистичко плански регион од -32.689 жители, индекс од 55,7 или намалување од -44,3%, па Југозападниот, Вардарскиот, Југоисточниот и Источниот, а Скопскиот и Полошкиот имаат наголемување на населението за 11 односно 10%.

Во истата табела 2. сличен процес на намалување забележуваме и во густината на населеност. Така, во наведениот период, вкупната густина на населеност во ридско – планинските предели се намалила од 31,9 ж/км² на 25,9 ж/км² или за 6 ж/км². Гледано по статистичко плански региони, најголемо намалување на густината на населеност регистрираме во Североисточниот од 18,3 ж/км², и во Пелагонискиот регион

¹² Вlado Поповски, Арслан Селмани, Никола Панов, (2006) Општините во Република Македонија, ИДБЦ Скопје, стр. 407

¹³ ДЗС (2008) Номенклатура на територијалните единици за статистика на Република Македонија – НТЕЦ (1.8.8.01 Класификација, методологија, номенклатури и стандарди), Скопје, стр. 53;

¹⁴ Општини без ридско-планински населби се: Аеродром, Богданци, Илинден, Карпош, Кисела Вода, Центар, Чаир и Шуто Оризари.

¹⁵ Статистичките податоци во трудот се за 1961 и 2002 г, бидејќи пописот од 2011 г. не се одржа.

намалување од 16,5 ж./км², додека пак кај останатите региони намалувањето на густината се движи од Југоисточниот од 5,8 ж./км², па Југозападниот од 5 ж./км², Вардарски 4,5 ж./км², Источен од само 0,2 ж./км², а наголемување во густината на населеност регистрираме кај Скопскиот регион од 4,4 ж./км² и во полошкиот од 3,7 ж./км². (Види: Табела 2.). Се разбира, дека сите наведени процеси се резултат на негативни демографски процеси, особено на миграционите текови, ниските стапки на природен прираст и слично.

Во табелите 3 и 4 се сумирани сите показатели гледано во поголеми макро региони во Р.Македонија, односно, Повардарие, Источен и Западен дел од РМ. Наведените табели го потврдуваат намалувањето на популацијата, густината на населеност и другите негативни демографски трендови.

Во табела 5 и 6 се изнесени податоци за ридско – планинските урбани и рурални населби, нивната површина и население, гледано по статистичко плански региони и по макро региони во Република Македонија. Резимирано, од вкупниот број ридско – планински населби, само 8 се урбани, од кои 5 се ридски (Штип, Велс, Дебар, Крива Палнака и Кратово), а 3 се планински (Крушево, Пехчево и Берово).¹⁶ Во ридско – планинскиот простор, урбаните населби зафаќаат површина од само 353,4 км² или 2,1% наспроти руралните со 16480,4 км² со учество од 97,9%. Додека пак, во вкупното население од ридско–планинските населби, урбаните учествуваат со 138980 ж. (32,0%), а руралните со 295284 ж. (68,0%). (Табела 5 и 6)

Демогеографски проблеми во ридско-планинските населби

Генерално земено, со исклучок на Скопскиот и Полошкиот заради континуируаниот механичкиот прилив и позитивниот природен прираст, во останатите региони, со поголем или помал интензитет, намалувањето на населението, населбите и другите демографски структури бележат континуирано негативни процеси.¹⁷

Ридско – планинските простори во Република Македонија, покрај со популациски проблеми (голем број на немажени и неженети, стареење на населението и сл.), се соочуваат и со инфраструктурни проблеми, како што се: дотраена, немодернизирана и недоволна патна мрежа, недостаток на водоводна мрежа, канализација, немање на организирано собирање на комуналениот отпад, невработеност, запоставени продавници, училишта, домови, амбулатни, слаба и дотраена електрична инсталација, распаѓање и напуштени куќи и други проблеми.

Демогеографски перспективи на ридско-планинските населби

Сите претходни показатели даваат и надеж, дека, доколку се изработат и имплементираат разновидни Стратегии за инвестирање во развој на руралниот простор, преку модернизирање на земјоделството, шумарството, туризмот, селско стопанство, производство на еколошка храна, чистата енергија, чување и рационално користење на водните ресурси, осовременување на сообраќајната, водоводната, комуналната, електричната и друга инфраструктура, обнова на старите и напуштени селски куќи, чување на природните, културните и верските вредности и слично, тогаш, иднината не само на ридско – планинските простори, туку, во целина на Република Македонија е обезбедена.

¹⁶ Над десеттина градски населби во РМ (Куманово, Битола, Прилеп, Охрид, Кичево, Тетово, Гостивар, Свети Николе, Скопје, Струмица, Валаново, Пробиштип, и други) иако дел од својата урбана зона има ридски карактер, поголемиот нивни дел припаѓа во рамничарската зона и се вбројуваат во рамничарски градови, и според тоа, не се предмет на наша анализа.

¹⁷ Авторот, останатите демографски показатели за ридско – планинските подрачја во Република Македонија планира да ги објави во еден од наредните броеви на Географски разгледи.

ЗАКЛУЧОК

Резимирано, за справување со дел од проблемите во ридско – планинските подрачја потребни се низа системски мерки на истражување, дефинирање, опфат, подготовка, категоризација, како и изработка на концепција, методи и критериуми за имплементација и реализација на Стратегија за просторен, популациски и економски развој на ридско – планинските подрачја во Република Македонија. Сето тоа, мора да биде врз долгогодишна имплементација и практикување на терен на социјална, културна, популациона, земјоделска, инфраструктурна и друга трансформација за економски развој на ридско – планинските подрачја во Република Македонија.

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Стојмилев (2003), Физичка географија на Република Македонија, Скопје
Благоја Маркоски (1998) Хипсометрија на просторот и населеноста во Република Македонија, картографски метод, Скопје
Владо Поповски, Арслан Селмани, Никола Павов, (2006) Општините во Република Македонија, ИДБЦ, Скопје
РГЗ (1982) СР Македонија низ катастарска евиденција, Скопје
ДЗС (2008) Номенклатура на територијалните единици за статистика на Република Македонија – НТЕЦ (1.8.8.01 Класификација, методологија, номенклатури и стандарди), Скопје
Митко Павов (1998) Енциклопедија на селата во Република Македонија, Скопје
Александар Стојмилев (2005) Социоекономска географија на Република Македонија, Скопје
ДЗС-Државен завод за статистика, попис 2002 година.

DEMO-GEOGRAPHIC PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF HILLY-MOUNTAIN AREAS IN REPUBLIC OF MACEDONIA

Nikola V. DIMITROV

Nikola V. Dimitrov, ass.prof. Ph.D, Faculty of tourism and business logistics, University "Goce Delcev" – Stip, nikola.dimitrov@ugd.edu.mk

SUMMARY

In summary, to address some of the problems in the hilly -mountainous areas requires array system measures the research, definition, scoping, preparation, categorization, and development of concept, methods and criteria for the implementation and realization of spatial strategy, population and economic development of hilly - mountainous areas in the country. It must be the long-term implementation and practice in the field of social, cultural, population, agriculture, infrastructure and other transformation of economic development of hill - mountain areas in the country.

Табела 5. Број на ризико - планински урбани и селски населени места, вкупно население и населени места во регионите во Р. Македонија

Статистичко планински регион	Вкупна површина БРР*	Вкупно население 2002**	Вкупно ризико - планински населби			Од тоа:			ризико - планински урбани населби			ризико - планински селски населби		
			број	површина	население	број	површина	население	број	површина	население	број	површина	население
СКОПСКИ	181,5	57814,4	2	11,25,1	4827,5	0	0	0	0	0	11,25,1	4827,5	0	
Источен	241,6	31292,0	136	63,5	8638,8	3	2,3	8	3	3,8	11,25,1	4827,5	0	
Полошки	321,6	3315,0	1	0,1	100,0	0	0	0	0	0	0,1	100,0	0	
Југозападен	471,7	2517,6	1	0,1	100,0	0	0	0	0	0	0,1	100,0	0	
Пелагониски	401,7	2517,6	1	0,1	100,0	0	0	0	0	0	0,1	100,0	0	
Вардарски	311,6	1311,0	51	14,6	2158,8	0	0	0	0	0	14,6	2158,8	0	
Северноисточен	551,6	2021,3	196	24,4	5502,1	1	1,2	4	1	1,2	4	5502,1	0	
Источен	141,6	111,6	1	0,1	100,0	0	0	0	0	0	0,1	100,0	0	
Југоисточен	181,6	111,6	1	0,1	100,0	0	0	0	0	0	0,1	100,0	0	
ВКУПНО	2491,8	20225,4	1055	168,3,8	43264,8	4	6,6	35,3	4	6,6	168,3,8	43264,8	0	

* Појавува БРР-Број на ризико-планински урбани и селски населени места, вкупно население и населени места во регионите во Р. Македонија

** Пресметано од авторот

Табела 6. Број на ризико - планински урбани и селски населени места, вкупно население и населени места во регионите во Р. Македонија

Поголем дел од Република Македонија	Вкупна површина БРР	Вкупно население 2002	Вкупно ризико - планински населби			Од тоа:			ризико - планински урбани населби			ризико - планински селски населби		
			број	површина	население	број	површина	население	број	површина	население	број	површина	население
ПОВОДРАПНЕ	53,48	8125	181	3568,6	174659	1	61,5	43716	190	35071	59883	0		
ЗАПАДНА ДРЖАВА	103,6	63264	281	5883,3	148843	2	33,4	16891	489	34179	128952	0		
ИСТОЧНА ДРЖАВА	91,9	61526	373	887,9	181222	2	26,5	12373	368	12373	163449	0		
ВКУПНО	249,9	20225,4	1055	1683,8	43264,8	5	35,4	13898	1147	16480,4	297284	0		

Пресметано од авторот

Табела 7. Број на општини, население и вкупна површина според статистички плански региони и вкупно во Република Македонија

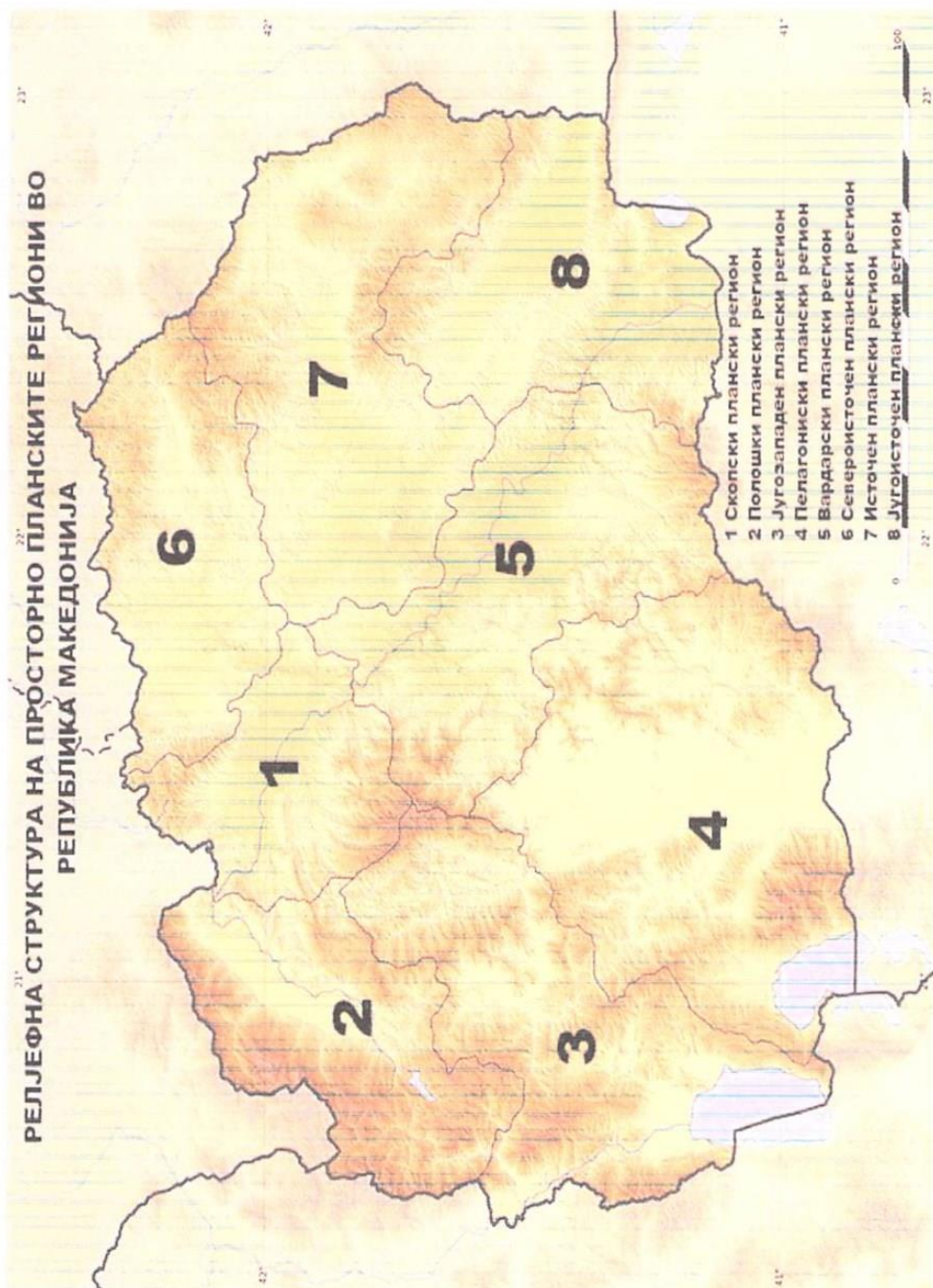
Статистичко планински регион	Вкупно население со ризико-планински рељеф	Вкупно население во ризико-планински општини	Вкупна површина на општините	Според географски услови			Ризико-планински простор површина во км ²	Статистичко планински регион	
				Рамничарски		Планински			
				Ризик	Планински	Ризик			Планински
СКОПСКИ	1	1564	464,9	6,4	451,5	11,9,1	СКОПСКИ		
Полошки	13	2416,2	494,7	46,9	1469,6	1921,5	ПОЛОШКИ		
Југозападен	5	3290,5	33,9	105,5	1488,9	2556,6	ЈУГОЗАПАДЕН		
Пелагониски	6	4686,9	184,1	1915,5	58,3	2902,8	ПЕЛАГОНИСКИ		
Вардарски	6	3914,8	147,3	18,7	562,8	2440,5	ВАРДАРСКИ		
Северноисточен	11	335,6	55,2	102,6	61	1783,6	СЕВЕРНОИСТОЧЕН		
Источен	185	2645,1	87,8	1885,9	48,8	655,7	ИСТОЧЕН		
Југоисточен	51	2645,1	11,9,1	99,1	47,5	146,4	ЈУГОИСТОЧЕН		
76 (90,5%)	1750	24393,6*	7559,8	9889,8	6944	16833,8	ВКУПНО		
СЕ ВКУПНО	(98,7%)	(59,5%)	(94,8%)	38,4%	27,0%	69,0%			
	(100%)	(100%)	(100%)	31,0%	28,5%				

* Без војени општини и општини без ризико - планински населби. Извор на податоци: "Граѓански мапа на Р. Македонија"

Табела 8. Број на населби, вкупно население, индекс и процент, глејќо по статистички плански региони и вкупно во Република Македонија

Статистичко планински регион	Вкупно население со р-п рељеф	Број на ризико-планински населби	Од тоа:			Број на жители и густина на населеност	Индекс	Процент	
			ризици		планински				
			ризици	планински	Вкупна површина				Поплс
СКОПСКИ	1	1564	33	19	11,9,1	4827,5	42,2	111,5	
Полошки	13	2416,2	44	8	1821,5	6758	38,3	110,6	
Југозападен	5	3290,5	9	59	2556,6	5037,6	35,3	85,6	
Пелагониски	6	4686,9	120	53	2802,8	588	26,8	38,5	
Вардарски	6	3914,8	96	53	2440,5	664,2	2,2	52,8	
Северноисточен	11	335,6	8	59	183,6	3886	41,4	52,8	
Источен	185	2645,1	93	43	2635,7	8655	33,0	59,4	
Југоисточен	51	2645,1	69	22	146,4	2806	20,3	71,3	
ВКУПНО	1750	1055	659	356	16833,8	35522	31,9	81,1	

Извор на податоци: "Граѓански мапа на Р. Македонија". Пресметано од авторот

Карта 1. Релјефна структура на статистичко планските региони во Република Македонија